

Миљана Чопа

ЈЕЗИЧКА АНКСИОЗНОСТ КОД ГОВОРНИКА КОСОВСКО-РЕСАВСКОГ ДИЈАЛЕКТА У КОНТАКТУ СА СТАНДАРДНИМ ИДИОМОМ*

Језичка анксиозност представља осећај nelaгоде, тензије или неке врсте непријатности која се јавља када се говорник нађе у ситуацији која од њега захтева да на одређени начин употребљава језик или језички варијетет којим не влада у потпуности. Истраживање је предузето с циљем да се испита појава језичке анксиозности код говорника косовско-ресавског дијалекта при контакту са стандардним језиком. Истраживањем су обухваћени и поједини аспекти који се тичу ставова говорника према сопственом дијалекатском говору и према стандардном језику. Резултати добијени овим истраживањем могу бити од користи за даља истраживања ове појаве, будући да на материјалу српских народних говора досад нису вршена.

Кључне речи: језичка анксиозност, косовско-ресавски дијалекат, стандардни српски језик.

Language anxiety is a feeling of nervousness, tension or some kind of discomfort that occurs when a speaker finds himself in a situation that requires the use of a language or a language variety with which the speaker is not fully proficient. This research was undertaken with aim of examining the occurrence of language anxiety within the speakers of Kosovo-Resava dialect when they come in contact with the standard language. The research also covers certain aspects concerning the attitudes of speakers towards their own dialect and towards the standard language. The results obtained by this research can be useful for further research of this phenomenon, since this kind of research has not been carried out so far on the material of Serbian dialects.

Key words: language anxiety, Kosovo-Resava dialect, standard Serbian language.

1. Увод

1.1. Народни говори и стандардни језик. Народни говори нестандардни су језички варијетети који су настали територијалним раслојавањем језика (Бугарски 1995: 156). Они имају своју имплицитну норму коју њихови говорници интуитивно осећају, што произлази из начина њеног усвајања – народни говор преноси се с генерације на генерацију и по рођењу као матерњи идиом природним током усваја. Нестандардни језички варијетети – дијалекти – нису, дакле, експлицитно нормирани – стога се њихов развој не може контролисати и управо у томе лежи кључна разлика између народних говора и стандардног језика.

* Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14, који је склопљен с Институтом за српски језик САНУ. Истраживање је изложено у виду усменог саопштења на научној конференцији *Наука без граница 3*, 2019. године, у организацији Филозофског факултета Универзитета у Приштини, с привременим седиштем у Косовској Митровици.

Стандардни језик јесте идиом установљен нормирањем, поступком који га је учинио носиоцем комуникацијске и стваралачке улоге друштва које га је нормирало (RADOVANOVIĆ 2003: 186–187), а тај је поступак извршен с циљем уједначавања и стабилизовања разноврсне језичке праксе (БУГАРСКИ 1995: 162).

Стандардни српски језик заснован је на стању двају новоштокавских дијалеката – шумадијско-војвођанског и херцеговачко-крајишког. Прописивањем експлицитне норме установљена су правила за његову употребу на свим језичким нивоима, стога он представља узор правилног говорења читавој језичкој заједници. Управо зато што настаје прописивањем правила за његову употребу, стандардни језик мора се учити, будући да се не усваја природним путем, попут матерњег дијалекта. За њиме посежемо у званичној, службеној комуникацији, док се народни говори користе у незваничним приликама – сходно томе, народни су говори сведени на говорење, док се стандардни језик реализује кроз говорење и писање.¹

У начелу, овакав облик језика требало би да превазилази постојеће варијације које постоје на целокупној језичкој територији и да служи као опште средство споразумевања, дакле – да буде наддијалекатски идиом у којем су редуковане говорне варијације које проистичу из различитог географског и друштвеног простора дате заједнице (БУГАРСКИ 1995: 162), чиме се омогућава неспутана комуникација, али се такође избегавају потенцијалне друштвене санкције које се углавном манифестују као одређени вид стигматизације. Међутим, важно је напоменути да се кроз стандардни језик у употреби не може у потпуности остварити норма. Она, наиме, укључује низ особина својствених говорима узетим за основу стандарда, али међу овим говорима постоје и значајне разлике, а оне су још изразитије у говорима који нису ушли у основу стандарда. То доводи до изузетних потешкоћа при усвајању норме, посебно код говорника којима говори узети за основу стандарда нису нимало блиски, до игнорисања прописаних правила, али и до стварања употребне норме стандардног језика која се знатно разликује од прописане, а њене се главне карактеристике огледају у тежњи ка губљењу свих особина које на неки начин обележавају говорника. С поменутом употребном реализацијом стандардног језика која одудара од прописане норме свакодневно се сусрећемо, преваходно у језику медија,² што посебно доприноси њеној експанзији и имплементацији. Оваква употребна норма стандардног језика, односно, његова савремена реализација може се означити термином *неостандард*.³ Такође, говорници из области које су према структуралним каракте-

¹ Изузета је дијалекатска књижевност, будући да се у њој не одражавају све језичке особине народних говора; оне су увек модификоване и прилагођене читаоцу, а дијалекат има преваходно стилско-уметничку функцију.

² Знатан је број истраживања која потврђују наводе да се прописана норма и њена реализација у језику медија веома разликују на акценатском нивоу (в. ЈОКАНОВИЋ-МИХАЛЛОВ 2007; БОШЊАКОВИЋ 2007; СРЕДОЛЕВИЋ 2009; и др.).

³ Неостандард представља процес који доводи до успостављања својеврсног „неформалног” стандардног идиома, који се разликује од традиционалног, нормом прописаног, а који у говору и писању користи све већи број говорника. Ова појава испитивана је на материјалу више језика у Европи (в. AUER 2017: 37; за српски в. НИКОЛИЋ 2020).

ристикима даље од говора који су узети за основу стандарда стварају сопствене норме престижног идиома које се у одређеној мери разликују од прописаног стандарда превасходно по томе што ће се одликовати упливима дијалекатских елемената, али се разликују и од руралних говора из датог подручја, јер се наспрам њих одликују друштвеним престижом.⁴

Дакле, у начелу највећи број говорника српског језика у својој говорној бази поседује (бар) два варијетета свог матерњег језика – сопствену реализацију стандардног језика⁵ и своју дијалекатску базу. Ова се појава у теорији може категорисати под појмом диглосије, која подразумева да се у оквиру говорне заједнице два варијетета истог језика користе под различитим условима, односно, регионални дијалекат користиће се у незваничним приликама, у датој регионалној области, док ће се стандардни језик користити с говорницима из других области и у званичним приликама (FERGUSON 1959: 325).

Будући да су дијалекатски (нестандардни) и стандардни говор различити језички варијетети (Бугарски 1995: 161), у овом смо истраживању желели да испитамо да ли се *језичка анксиозност* (в. 2. целину) испољава код говорника косовско-ресавског дијалекта при контакту са стандардним идиомом, односно с његовом употребном реализацијом на територији шумадијско-војвођанског дијалекта.⁶ Истраживањем су обухваћени и поједини аспекти који се тичу ставова говорника према свом матерњем дијалекатском говору и према стандардном језику, као и њихова перцепција ових двају варијетета, с циљем да се утврди јесу ли испитаници анксиозни у одређеним говорним ситуацијама, у којој се мери њихова анксиозност испољава, који би фактори на њену појаву или одсуство могли утицати, као и има ли разлика у степену анксиозности код различитих група испитаника: оних који живе у свом родном месту, а стандардном су језику директно изложени углавном при посети средини у којој је он заступљен и оних који у средини у којој је заступљен стандардни језик живе дуже од пет година. Оваква истраживања досад нису вршена у области српске дијалектологије. Узевши у обзир испитивану појаву, као и методологију која је примењена, ово истраживање експерименталног је типа.

1.2. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ГОВОРА ЗАСТУПЉЕНИХ У ИСТРАЖИВАЊУ

1.2.1. ОПШТЕ ОСОБИНЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОСНОВЕ СТАНДАРДНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА.

Дијалекти који су узети за основу стандардног српског језика одликују се новоштокавском акцентуацијом, уз извесна одступања попут силазних акцената ван иницијалног слога у емфатичким исказима и у појединим сложенацима, као и у речима страног порекла (Ивић 1994: 129; ОКУКА 2008: 62). Заједничка особина свих говора шумадијско-војвођанског дијалекта јесте скраћивање постакцентских дужина, до којега у мањој мери долази у западним крајевима, у говорима који су под утицајем херцеговачко-крајишког

⁴ О овом процесу детаљније в. Милорадовић 2014.

⁵ Ова ће реализација бити условљена превасходно познавањем нормативних правила, а потом и изложеношћу стандардном идиому, упливом елемената из дијалекатске базе и сл.

⁶ У наставку рада, из практичних разлога, у овом контексту говориће се о стандардном језику.

дијалекта (Ивић 2001: 72; ОКУКА 2008: 132). У херцеговачко-крајишком дијалекту поста акценатске дужине боље су очуване (Ивић 1994: 130; 2001: 133). Једна од кључних разлика међу овим дијалектима јесте рефлекс некадашњег гласа *jaii*, који је у шумадијско-војвођанском дијалекту углавном екавски, а у херцеговачко-крајишком углавном ијекавски.

1.2.2. ОПШТЕ ОСОБИНЕ КОСОВСКО-РЕСАВСКОГ ДИЈАЛЕКТА. Косовско-ресавски дијалекат простире се од крајњег југозапада Србије до њене североисточне границе уз Дунав, од најближе околине Београда, па до ушћа Тимока (Ивић 1994: 213). Одликује се староштокавском акцентуацијом, с повлачењем краткосилазног акцента с финалног слога, при чему се, уколико је пре повлачења акцента претходни слог био дуг, на њему реализује дугоузлазни акценат, а уколико је претходни слог био кратак, реализује се краткосилазни, док квантитетских опозиција у поста акценатским слоговима нема (Ивић 1994: 214, 218). Рефлекс *jaiia* је екавски (Ивић 1994: 219). Међу морфолошким особинама које су карактеристичне за говоре овог дијалекта могу се издвојити многобројне промене у деклинацији које воде ка повећању броја синкретизама, односно, ка смањењу броја различитих облика у парадигмама и ка аналитизму, аналитички футур и употреба конструкције *ga + ĩpresenĩ* уместо инфинитива, непознавање дистинкције између падежа правца (акузатива) и падежа места (локатива и инструментала), а на лексичком плану одликује се позајмљеницама из албанског, румунског и турског језика (Ивић 1994: 222–225).

2. ЈЕЗИЧКА АНКСИОЗНОСТ. Комплексна социопсихолошка појава која се може јавити када се говорник нађе у ситуацији која од њега захтева да на одређени начин употребљава језик или језички варијетет којим не влада у потпуности означава се термином *језичка анксиозност* (MACINTYRE – GARDNER 1993: 5; JIANG – DEWAELE 2018: 289). Ова се појава манифестује као субјективан осећај тензије, нелагоде, нервозе и забринутости, који може бити праћен и физиолошком реакцијом,⁷ а проузрокован је учењем језика или његовом употребом у одређеној ситуацији (JIANG – DEWAELE 2018: 289; SUZIĆ 2015: 48).

Појава језичке анксиозности у досадашњим је истраживањима, како у свету, тако и код нас, испитивана углавном у домену усвајања, односно учења страног језика, и у оквиру наставне ситуације (HORVITZ et al. 1986; MACINTYRE – GARDNER 1991; 1993; MACINTYRE 1995; и др., на српском језичком подручју SUZIĆ – RADIĆ-BOJANIĆ 2014; SUZIĆ 2015; РАДИЋ-БОЈАНИЋ 2017). Неколико је студија које су се овом појавом бавиле изван наставне ситуације, а у фокусу су имале анксиозност при реализацији првог језика (енгл. *heritage language*) код билингвалних говорника у дијаспори (DEWAELE et al. 2008; DEWAELE 2013; GARCIA DE BLAKELEY et al. 2017; SEVINÇ 2017; SEVINÇ – DEWAELE 2018). Међу малобројним истраживањима која се баве испитивањем језичке анксиозности при реализацији матерњег језика, његових варијетета и дијалеката издваја се истраживање вршено на материјалу кинеског језика, у којем су аутори испитивали појаву језичке анксиозности при реализацији стандардног кинеског

⁷ Ова појава може изазвати активацију дела аутономног нервног система (HORVITZ et al. 1986), односно – убрзано лупање срца, знојење дланова, неспособност концентрисања и сл. (НЕШИЋ 2018: 115).

језика код студентске популације с различитих дијалекатских подручја (JIANG – DEWAELE 2018). Аутори истичу да је језичка анксиозност условљена многим факторима, међу којима се издвајају потешкоће с усвајањем стандардног језика који говорницима није у потпуности близак, као и притисак који могу осећати, страхујући од негативне друштвене евалуације (JIANG – DEWAELE 2018: 289).

Будући да постоје значајне разлике у системима косовско-ресавског дијалекта и стандардног српског језика (в. одељак 1.2.), желели смо да испитамо да ли ће се језичка анксиозност јавити код говорника косовско-ресавског дијалекта при реализацији стандардног језика, будући да њиме не владају у потпуности и да им није у потпуности близак.

3. О НЕКИМ АСПЕКТИМА ЈЕЗИЧКОГ ПОНАШАЊА. Дијалекатски говорник који живи у свом родном месту стандардном језику биће изложен (делимично) путем медија, у званичним приликама и(ли) приликом посете подручју у којем се њиме говори. С друге стране, дијалекатски говорник који се доселио у подручје у којем се говори стандардним језиком њему ће бити изложен у драстично већој мери. Како је говорницима у већини случајева важно да се уклопе у средину или ситуацију у којој се налазе, то се одражава и на њихов говор, односно, испољава се тежњом да се говор прилагоди говору већине. Језичка анксиозност првенствено може бити подстакнута страхом од негативног друштвеног вредновања и стигматизације, па говорници, посебно они који живе у новој средини, како би поменуле појаве избегли, послежу процесу дијалекатског уједначавања. Такође, с обзиром на то да је употреба стандардног језика ситуационо условљена, може се претпоставити да ће анксиозност условљавати и природа комуникације, као и однос према саговорнику. Како бисмо боље разумели ове појаве, укратко ћемо указати на неке од њихових аспеката, будући да потенцијално могу утицати на јављање језичке анксиозности при контакту говорника с варијететом који се разликује од њихове дијалекатске базе. Ове су појаве послужиле за конципирање упитника који је у овом истраживању коришћен (в. одељак 4.2.).

3.1. Дијалекатско уједначавање. *Дијалекатско уједначавање* (нивелисање, енгл. *dialect leveling*), један је од облика конвергенције⁸, до којег долази у ситуацији у којој се сусретну представници различитих, али међусобно разумљивих дијалеката, односно идиома. Међу говорницима се одвијају разне говорне адаптације, а резултат је тај да се облици које говорници негативно вреднују, односно, које осећају као изразито локалне, замењују облицима који су у језику шире распрострањени. Крајњи резултат овог процеса јесте смањење варијација међу идиомима, тако што се маркиране особине, или особине које су у мањини – губе (TRUDGILL 1986: 1–8, 83–126; KERSWILL 2003: 223–224). У овом се процесу може сагледати потенцијални утицај језичке анксиозности, као један од фактора који ће утицати на потребу говорника да у свој говор уноси измене.

⁸ Конвергенција (енгл. *speech convergence*) представља уобичајен облик говорне адаптације (акомодације, енгл. *speech accommodation*) приликом које долази до измене језичког варијетета, тако што се говорник приближава говору свог саговорника (GILES 2001: 193).

3.2. НЕГАТИВНО ВРЕДНОВАЊЕ У ДРУШТВУ. Употреба различитих варијација мотивисана је првенствено жељом говорника да се с неком групом идентификује, а да се од друге дистанцира. На овај начин говорник жели да избегне негативну друштвену евалуацију, па се због тога фокусира на одабир престижнијих форми које ће га означити као прихватљивог члана заједнице у којој се нашао, док ће стигматизоване форме које га могу негативно обележити у тој заједници говорник избегавати. Један од фактора који утичу на замену стигматизованих форми онима које су шире распрострањене јесте и међусобна разумљивост говорника. Стигматизованим формама сматрају се оне које су перцептивно или когнитивно уочљиве и управо се оне најпре губе у процесу поменутог дијалекатског уједначавања. Уз стигматизоване форме ту су и стереотипи, који представљају особине које говорници врло јасно перципирају као диференцијалну особину одређеног језичког варијетета и о њој имају јасно изражено позитивно или негативно мишљење (MEYERHOFF 2006: 22–23).

3.3. ГОВОРНА СИТУАЦИЈА И ОДНОС ПРЕМА САГОВОРНИКУ. Реализација језика условљена је говорном ситуацијом која се одређује на основу разних фактора, попут учесника у комуникацији и других околности: времена, места, окружења, повода, циља комуникације, и сл. Дати контекст говорне ситуације утиче на одабир варијетета или стила (регистра) у којем ће се говор реализовати (HOLMES 2013: 239). На пример, очекивано је да ће се говорник у већој мери служити облицима који се одликују формалношћу када говори с колегом или о послу, а формалност упућује на то да ће покушати за сопственом реализацијом стандардног идиома, док ће се у разговору с пријатељем и у оквиру породице служити природним, неформалним, дијалекатским говором (SCHILLING-ESTES 2006: 375–376). Дакле, што су ситуација и однос према саговорнику приснији, може се претпоставити да ће и говор бити природнији, односно, ако су ситуација и однос формалнији, очекивано је да ће се то одразити и у говору. Стога су говорна ситуација и однос према саговорнику фактори које би такође требало узети у обзир при испитивању језичке анксиозности.

4. МЕТОДОЛОГИЈА

4.1. Испитаници. Истраживањем су обухваћене две групе испитаника, које су формиране према њиховој потенцијалној изложености стандардном језику, при чему су првом групом обухваћени говорници који дуже од пет година живе у средини у којој је заступљен стандардни језик, док друга група обухвата говорнике који живе у свом родном месту, а стандардном су језику директно изложени углавном при посети средини у којој је он заступљен.⁹ Сви су испитаници говорници северног поддијалекта косовско-ресавског дијалекта и већи део живота провели су на том подручју (35,48% испитаника је из Ћуприје, 54,83% из Јагодине, а 9,6% из других места (Параћин, Деспотовац, Баточина)).

⁹ У наставку ће из практичних разлога ове групе носити ознаке *группа 1* и *группа 2*.

У групи 1 нашао се 31 испитаник, док група 2 обухвата 37 испитаника, што значи да је укупан узорак овог истраживања $N = 68$.¹⁰ У истраживању је учествовао 31 мушкарац (45,58% испитаника) и 37 жена (54,41% испитаника), чија је просечна старост у тренутку попуњавања упитника била 29 година ($SD = 5,12$).¹¹

4.2. Упитници. Подаци који су обухваћени анализом прикупљени су током априла 2019. године, путем анкете која је сачињена за потребе истраживања. Ова се анкета састоји из три дела, а испитаници су је електронски попуњавали путем платформе *Google Forms*.

Најпре је конципиран упитник за одређивање језичке анксиозности, по узору на Скалу за мерење језичке анксиозности у разредној ситуацији – *FLCAS* (енгл. *Foreign Language Classroom Anxiety Scale*) (Horwitz et al. 1986).

Упитник је базиран на петостепеној Ликертовој скали¹² и садржи 25 ставки путем којих се одређује степен језичке анксиозности и садржао је и обрнуто кодирана питања.¹³ Ставке обухваћене упитником конципиране су на основу социолингвистичких појмова који могу утицати на говорника и његову реализацију говора (в. 3. целину), стога се путем одговора на дата питања стиче увид у факторе који могу утицати на језичку анксиозност.

Други упитник у оквиру анкете служи испитивању ставова према језику и говору, такође је базиран на петостепеној Ликертовој скали и садржи 12 ставки. Овај је упитник послужио да се испита да ли се ставови према језику и говору могу довести у везу са степеном језичке анксиозности.

Осим питања која су обухваћена наведеним упитницима и оних која се тичу појединих личних података, анкета укључује и питања помоћу којих се стиче детаљнији увид у дијалекатско порекло испитаника и потенцијалне дијалекатске карактеристике које би се у њиховом говору могле наћи.

Анкетом су обухваћена и питања отвореног типа помоћу којих се стиче увид у то како испитаници перципирају сопствени говор (који су и вредновали оценама 1–5) и, наспрам њега, стандардни језик, говор који је заступљен у медијима, као и говор појединих других области.

Подаци који су добијени претходно наведеним групама питања и упитником којим се испитују ставови према језику у овом су истраживању представљали независне варијабле, а зависна је варијабла степен анксиозности.

¹⁰ Од укупног броја испитаника тридесет четворо факултетски је образовано (50%), двадесет један испитаник у тренутку испитивања похађао је студије (30,88%), док је тринаесторо испитаника средњошколског образовања (19,12%). Међу факултетски образованима и онима чије су студије у току нашло се четворо филолога (троје англиста и један слависта), као и један професионални глумац, што представља 7,35% од укупног броја испитаника чији би образовни профил потенцијално омогућио боље познавање језичких карактеристика. Међу образовним профилима осталих испитаника били су: двоје васпитача, музиколог, ликовни уметник, правник, двоје лекара, агроекономиста, економиста, еколог, биолог, ветеринар, двојица програмера, графички дизајнер и др.

¹¹ Узевши у обзир број и старосну доб испитаника, као и методологију, резултати добијени овим истраживањем могу се сматрати прелиминарним резултатима испитиване појаве.

¹² 1 – Уопште се не слажем. 2 – Не слажем се. 3 – Не знам. 4 – Слажем се. 5 – У потпуности се слажем.

¹³ *Cronbach's alpha* тест, којим се испитује поузданост упитника, код свих питања показао је вредност $> .90$, што је показатељ тога да је упитник изузетно поуздан.

4.3. ТЕХНИКЕ ИСТРАЖИВАЊА. Подаци који су прикупљени најпре су кодирани, а потом статистички обрађени у програму *SPSS 20.0*. Приликом њихове обраде рачунали смо аритметичку средину и стандардну девијацију, а користили су се следећи статистички тестови: непараметријски тест независних узорака и *t*-тест независних узорака.

4.4. ПОЧЕТНЕ ХИПОТЕЗЕ. Током анализе најпре су сагледани поједини подаци који су добијени путем анкете, како би се истраживана појава боље разумела и адекватније тумачила. Потом су изнети резултати квантитативне анализе који одговарају на постављене нулте хипотезе.¹⁴

X01: Нема разлике у степену анксиозности између говорника из групе 1 и говорника из групе 2.

X02: Говорници из групе 1 нису високо анксиозни.

X03: Говорници из групе 2 нису високо анксиозни.

X04: Ставови према језику не могу се довести у везу с нивоом анксиозности код говорника из групе 1.

X05: Ставови према језику не могу се довести у везу с нивоом анксиозности код говорника из групе 2.

X06: Екстралингвистички фактори, попут типа говорне ситуације, односа са саговорником и сл. не могу се довести у везу с нивоом анксиозности код говорника из групе 1.

X07: Екстралингвистички фактори, попут типа говорне ситуације, односа са саговорником и сл. не могу се довести у везу с нивоом анксиозности код говорника из групе 2.

X08: Оцена сопственог говора не може се довести у везу с нивоом анксиозности код говорника из групе 1.

X09: Оцена сопственог говора не може се довести у везу с нивоом анксиозности код говорника из групе 2.

X10: Фактор пола не може се довести у везу с нивоом анксиозности код говорника из групе 1.

X11: Фактор пола не може се довести у везу с нивоом анксиозности код говорника из групе 2.

5. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

5.1. ОСВРТ НА ПОЈЕДИНЕ ПОДАТКЕ ДОБИЈЕНЕ ПУТЕМ УПИТНИКА. На питање како *бисте описали њовор свој родној месџа* неки од одговора¹⁵ у групи 1 су следећи: *нејравилан, ириџианџан; јаџодински (сељачки); добар; џуџиџиски, довољно речено!; најбољи; нејравилан, брз, некад оџеџнуџи, здуџан; искрен, сиров, имџулсиван; може и џоре; занимљив акценанџи; уџечанџив; неџњижевни; средње исџраван; одџовара џеџиераменџу џуди; умерене брзине и леџрџав; нејравилно акценџовање, честџа нејравилна уџоџреба џаџеџа, итд., док су неки од одговора на исто питање у групи 2: џросџи; солидан; лоџи; разнолик; друџима смеџан, мени веома драџи; креатџиван; инџиересанџан; џединсџивен; џаролик; живоџисан, са косовско-ресавским наречџем.*

¹⁴ Неке хипотезе постављене су помоћу *Mann-Whitney U* непараметријског теста независних узорака.

¹⁵ Због ограничења у обиму рада нису навођени сви одговори испитаника.

У овим одговорима можемо препознати и неке од поменутих распрострањених схватања, на пример, да је говор косовско-ресавског дијалекта *нејравилан*, али међу испитаницима има и оних који говор свог краја виде с позитивног аспекта.

Табела 1. Најупечатљивије особине локалног говора / највеће разлике у односу на стандардни језик, према одговорима из анкете

питања ¹⁶	група 1 ¹⁷		група 2 ¹⁸	
најупечатљивија особина локалног говора	акцент	93,54%	акцент	37,83%
	падежи	29,03%	падежи	21,62%
	вокали ¹⁹	19,35%	вокали	10,8%
	<i>ga + њрезенӣ</i> конструкција	12,9%	<i>ga + њрезенӣ</i> конструкција	8,1%
	лексика	3,2%	лексика	21,62%
највећа разлика у односу на стандардни идиом	акцент	96,77%	акцент	75,67%

Најупечатљивија особина говора њиховог краја за испитанике из обеју група јесте акцент, што је уједно и особина коју сматрају за највећу разлику у односу на стандардни језик (в. табелу 1). Према процентуалној заступљености особина које су испитаници у анкети наводили, може се закључити да обе групе имају приближну перцепцију говора свог родног места, а кључна разлика била би та што испитаници из групе 2 у већој мери сматрају да говор њиховог краја карактерише специфична дијалекатска лексика. Такође, може се закључити да су говорници из групе 1 свеснији дијалекатских обележја говора свог краја, будући да су се у већем проценту и конкретније о њима изјашњавали, што се може довести у везу с тим да су приликом дужег контакта са стандардним језиком постали свеснији дијалекатских карактеристика којима се говор њиховог краја одликује.

На основу датих одговора може се закључити да је перцепција испитаника о сопственом говору у начелу прилично објективна, будући да се њихови одговори у одређеној мери поклапају с описом карактеристика којима се северно подручје косовско-ресавског дијалекта одликује, односно са стањем овог говора забележеним у литератури.

На питање у којим ситуацијама посебно чувате свој мајтерњи говор, а у којима се од њега удаљавате група 1 давала је одговоре: у неформалним чувам, а у формалним се удаљавам; кад се шалим с друшћивом чувам, на факул-

¹⁶ Процент који се налази уз сваку од наведених особина рачунат је у односу на укупан број говорника дате групе, будући да су говорници наводили више особина.

¹⁷ Неки од одговора на наведено питање из групе 1: *крајкосилазни акцента̄, заувјање sic! као сирена њоком њовора, слабо њознавање локајџива и дајџива; будуће време, њимер: њу да идем – њу идем – да се њуби; чудно изџоварање самојласника е и о; лоџи њадежи, лоџи акценџи; разноврсносџ акценџовања* итд.

¹⁸ Неки од одговора на наведено питање из групе 2: *акценџовање и њојрешно кориџење њадежа и времена; њојзнавање џрамајџике (нарочџио њадежа); акценџи; завијање, џрођужавање самојласника на крају речи и мало брџи њовор* итд.

¹⁹ Односи се на специфичан изговор вокала; претпоставља се – на њихову *ојџвореносџ*, будући да се говор овог краја одликује специфичном артикулацијом вокала.

шећу мењам; у шали ја посебно чувам, удаљавам се у свим формалним ситуацијама; удаљавам се у званичним конверзацијама; мајерњи говор сионшано излази кад год говорим док сам бесна или нервозна; у крућу пријатеља чувам; чувам у свакодневном говору; чувам у иренуцима љубиње, расправе, мењам у кониакћу с људима на послу; у неформалним чувам, у иривајним иренуцима чувам, итд. Одговори у групи 2 су следећи: у свом прагу чувам, ван њеја се ирудим да причам по неком ошћейрихваћеном сјандарду; у кониакћу с породицом и пријатељима чувам, у формалним разговорима се удаљавам; посебно се чува у разговору са земљацима, мења се у формалном друштву или јавном сајћу; одсћујам у озбиљним разговорима; у случају комуникације с људима нижег образовног сћейена посебно налацавам, а у формалној комуникацији се удаљавам; кад се налазим ван родног прага, удаљавам се, а у њему ја посебно чувам, итд.

На питање који су разлози за иромене у Вацем говору, или, уколико говор не мењаше, који су разлози за ио, неки од одговора у групи 1 јесу: *озбиљност разговора; ирилаћовање средини, мешање са људима из остћалих прагова; иоћребе посла; боље уклајање у окружење, без нераздевања; различити ситуације, у формалним ириликама свесно или несвесно ирилаћовам свој говор ситуацији; нераздевање саговорника и чуђење околине ионекад уме да досади; волим да причам иравилно, не свића ми се говор у мом прагу; разлоћ из коћ сам ја ироменила донекле је шјај да сам свесна колико се лоше ирича у мом крају* итд. Овој групи постављено је и питање у којој мери смајраше да сће свој говор ирилаћодили говору нове средине, у којем је требало извршити нумеричку процену (1–5), а резултат је просечна оцена АС = 2,90, СД = 1,044. Групи 2 ова питања нису постављена.

На основу одговора на претходна питања може се закључити да испитаници праве дистинкцију у одабиру варијетета у зависности од ситуације и саговорника. У појединим одговорима видљиве су тенденције ка процесу дијалекатског уједначавања, које је углавном тежња да се избегну стигматизација и нераздевање од стране саговорника. Такође, испитаници су наводили да матерњи говор посебно користе у ситуацијама у којима су под емотивним набојем, а било је и неколико одговора у којима су испитаници наводили да свој говор не мењају, или га мењају јер су свесни да се у њиховом крају говори *иоћрешно*.

Дакле, кроз одговоре добијене путем анкете може се закључити да су фактори који су узети као основа упитника за испитивање језичке анксиозности врло присутни у свести испитаника, те да се потенцијално одражавају на њихов говор, а квантитативна анализа биће показатељ тога да ли су они повезани с језичком анксиозношћу.

5.2. РЕЗУЛТАТИ КВАНТИТАТИВНЕ АНАЛИЗЕ

5.2.1. Језичка анксиозност. Анализом упитника најпре је установљен просечан степен анксиозности, који је код говорника из групе 1 АС = 50,42, СД = 14,75, с минималним коефицијентом анксиозности 29, док је максимални 76, а код говорника из групе 2 АС = 49,91, СД = 16,75, минимални коефицијент 25, а максимални 82.

Да би се проверила истинитост прве нулте хипотезе, путем t -теста независних узорака установљено је да нема статистички значајне разлике у степену анксиозности између ових група ($t = ,129, p = ,226$), стога се прва нулта хипотеза прихвата, односно, може се закључити да нема статистички значајне разлике у степену анксиозности код говорника из двеју испитиваних група.

Помоћу средње вредности и стандардне девијације степена анксиозности у овим двама групама формирана је скала путем које се говорници сврставају у оне с ниском, средњом или високом анксиозношћу.²⁰ Будући да је у групи 1 $AC = 50,42$, $CD = 14,75$ а у групи 2 $AC = 49,91$, $CD = 16,75$, скала обухвата распоне који су приказани у табели 2, где је приказана и дистрибуција степена анксиозности међу испитиваним групама.

Већина говорника показује средњи степен анксиозности, стога се друга и трећа нулта хипотеза прихватају, односно, истинита је тврдња да испитаници из групе 1 и испитаници из групе 2 нису високо анксиозни.

Табела 2. Скала анксиозности и дистрибуција њеног степена међу испитаницима у двама групама

степен анксиозности	група 1		група 2	
	скала	дистрибуција	скала	дистрибуција
ниска анксиозност	25–35	7 ²¹ (22,58%)	25–32	5 (13,51%)
средња анксиозност	36–65	19 (61,29%)	33–67	25 (67,56%)
висока анксиозност	66–125	5 (16,12%)	68–125	7 (18,91%)

5.2.2. Ставови према језику и говору. Поређење је показало да у овом сегменту нема статистички значајне разлике међу групама ($t = 0,586, p = 0,560$), па се четврта и пета нулта хипотеза прихватају, односно – ставови према језику и говору не могу се довести у везу са степеном анксиозности.

5.2.3. Екстралингвистички фактори. Детаљном анализом путем t -теста независних узорака и дескриптивне статистичке анализе утврђено је да статистички значајне разлике ($p > 0,05$) међу двама групама постоје код питања која се односе на формални разговор, уношење додатне пажње у сопствени говор, или подразумевају страх од негативног вредновања у друштву. Када је у питању формална комуникација, односно разговори с колегама на послу или на факултету или разговори с људима из друге средине, анксиозност је статистички значајно већа код групе 1. Може се претпоставити да се, будући да се чешће налазе у оваквим ситуацијама, језичка анксиозност код њих из тог разлога чешће и испољава.

Када је у питању уношење додатне пажње у сопствени говор, већу средњу вредност са статистички значајном разликом показује група 2, што се

²⁰ Ова се скала формира тако што се стандардна девијација одузима од средње вредности, и сабира с њом, па се тако добија распон за средњу анксиозност; ниску ће обухватати вредност испод доње границе средњег распона, а високу вредност изнад његове горње границе.

²¹ Број испитаника код којих је забележен наведени степен анксиозности.

може тумачити тиме да су говорници из групе 1 стандардни језик усвојили у већој мери, будући да су му знатније изложени, а са степеном усвојености смањено се и ниво пажње која се у говор уноси, а самим тим и ниво анксиозности.

Говорници из групе 2 у већој мери страхују да ће због свог говора бити исмејани, док је код говорника из групе 1 језичка анксиозност у мањој мери изражена у истом сегменту, што се такође може повезати с дужином њиховог боравка у новој средини и с изложеношћу стандардном идиому (в. табелу 3).

Табела 3. Степен анксиозности код питања у којима је забележена статистички значајна разлика међу испитиваним групама

питање	група	АС	СД	<i>t, p</i>
Не осећам никакву нелагоду у разговору с колегама на послу / на факултету / с људима из друге средине.	1	1,71	0,864	<i>t</i> = -2,607, <i>p</i> = 0,001
	2	2,41	1,25	
Уопште не размишљам о томе како говорим.	1	3,48	1,15	<i>t</i> = 3,451, <i>p</i> = 0,001
	2	2,49	1,21	
Не осећам се пријатно у формалним разговорима с људима из друге средине.	1	4,16	1,03	<i>t</i> = 8,642, <i>p</i> = 0,000
	2	1,92	1,09	
Трудим се да се прилагодим говору нове / друге средине (када у њој боравим), јер се бојим да ћу бити исмејан/а због свог говора.	1	1,52	1,02	<i>t</i> = -3,075, <i>p</i> = 0,003
	2	2,43	1,36	

На основу наведених резултата, шеста и седма нулта хипотеза одбацују се, односно, може се закључити да се екстралингвистички фактори могу довести у везу с нивоом анксиозности у обеима групама, а ти су фактори првенствено говорна ситуација, однос са саговорником и страх од негативне друштвене евалуације, које превасходно условљава степен изложености стандардном језику.

5.2.4. **ОЦЕНА ГОВОРА.** Када је у питању нумеричко вредновање сопственог говора од стране испитаника, просечна оцена у групи 1 је АС = 3,58, СД = 0,720, а у групи 2 АС = 3,86, СД = 0,673. Анализа је показала да нема статистички значајне разлике у оценама међу наведеним групама (*t* = -1,680, *p* = 0,098) стога се осма и девета нулта хипотеза прихватају, тј. оцена сопственог говора не може се довести у везу с нивоом језичке анксиозности. Међутим, треба приметити да је група 2 сопствени говор вредновала већом просечном оценом, па се може претпоставити да су говорници из групе 1 при дужем контакту са стандардним језиком постали свеснији дијалекатских карактеристика говора свог краја, што се показало и кроз слободне одговоре у анкети.

5.2.5. **ФАКТОР ПОЛА.** Када је у питању фактор пола, просечан степен језичке анксиозности код мушкараца у групи 1 је АС = 49, СД = 16,75, а у групи 2 АС = 48,04, СД = 16,49, док је код жена у групи 1 АС = 51,09, СД = 14,09, и у групи 2 АС = 52,37, СД = 17,29.

Табела 4. Просечан степен анксиозности код мушкараца и жена у оквиру испитиваних група

група	пол	N ²²	АС	СД
група 1	мушки	10	49,00	16,75
	женски	21	51,09	14,09
група 2	мушки	21	48,04	16,49
	женски	16	52,37	17,29

Истраживање показује да су жене у извесној мери анксиозније од мушкараца,²³ међутим, показује се да ова разлика није статистички значајна ($t = -0,857$, $p = 0,395$), стога се десета и једанаеста нулта хипотеза такође могу прихватити, односно, може се закључити да се фактор пола не може се довести у везу с нивоом језичке анксиозности.

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА. Анализа података прикупљених путем посебно конципиране анкете за експериментално истраживање језичке анксиозности код двеју група говорника косовско-ресавског дијалекта – оних који живе дуже од пет година на подручју у којем се говори стандардни језик и оних који живе у свом родном месту – показала је, најпре, да сви испитаници имају прилично валидну перцепцију о говору свог краја и о разликама тог говора у односу на друге средине и стандардни језик, а говорници из групе која живи на подручју у којем се говори стандардни језик својим су одговорима показали да је њихова свест о дијалекатским карактеристикама у извесној мери израженија, што се може приписати њиховом дужем боравку у другом говорном окружењу, приликом којег су постали свеснији наведених разлика. Због тога, њихова је просечна оцена сопственог говора нешто нижа у односу на просечну оцену друге групе. Такође, сви говорници у потпуности су свесни тога да је одабир варијетета условљен говорном ситуацијом, као и односом према саговорнику.

У степену анксиозности међу групама нема статистички значајне разлике, а највише је говорника у обема групама показало средњи степен језичке анксиозности, што је потврда тога да ова појава постоји и да је код већине говорника присутна. Језичку анксиозност у нешто већем степену показали су говорници који живе у новој средини, што се може приписати томе што се стандардним језиком, који им није у потпуности близак, морају служити знатно чешће од говорника из друге групе.

Екстралингвистички фактори могу се довести у везу са степеном анксиозности, будући да статистички значајна разлика постоји међу групама када су у питању формална комуникација, уношење додатне пажње у сопствени говор и негативна друштвена евалуација, па тако говорници који живе у новој средини показују већи степен језичке анксиозности када су у питању формални разговори и уносе додатну пажњу у сопствени говор,

²² Број испитаника у датој групи.

²³ У појединим истраживањима ове појаве, када је у питању фактор пола, показало се да су жене статистички значајно анксиозније од мушкараца (в. Радић-Боланић 2017: 16, 17). Треба узети у обзир да би и у овом истраживању резултат могао бити другачији, да је обухваћен већи број испитаника.

али говорници који живе на свом дијалекатском подручју у већој мери страхују од тога да ће због свог говора бити исмејани. Ови се резултати такође могу посматрати као последица изложености стандардном језику.

Ставови према говору и фактор пола не могу се довести у везу с језичком анксиозношћу, будући да у овим аспектима статистички значајна разлика међу групама није забележена. Међутим, иако то није било од статистичког значаја, треба имати у виду да је код жена забележен већи степен анксиозности.

Резултати добијени овим истраживањем могу бити од користи за даља истраживања језичке анксиозности при усвајању употребне норме стандардног језика, пошто оваква истраживања на материјалу српских народних говора досад нису вршена.

Будућим истраживањима требало би превасходно обухватити већи број говорника, али и друге дијалекатске говоре. Пажњу треба посветити и осмишљавању адекватне методологије, где би се, осим конципирања што поузданијих упитника који би испитивали ову појаву, могли укључити и интервјуи с испитаницима, који би допринели поузданости резултата, а путем њих би се стекао и увид у валидност самопроцене испитаника, као и у то колико заправо владају стандардним језиком.

Резултати оваквих истраживања могу имати значајну примену у социолингвистици, урбаног дијалектологији и психологији, али и у настави српског језика, где би наставници још током школовања могли усмеравати ученике на поједине аспекте који утичу на реализацију језичке анксиозности и с њима радити на превазилажењу ове појаве. Такође, требало би да истраживачи посвете пажњу проблематици која се тиче комплексности норме стандардног српског језика, која би могла бити усклађен(и)ја с њеном реализацијом, што би умногоме олакшало процес усвајања стандардног језика, посебно говорницима чији говори нису блиски његовој дијалекатској основи.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић, Жарко. Преношење акцената у говору неких јавних медија. *Зборник Мајице српске за филолозију и лингвистику* 50 (2007): 81–93.
- Бугарски, Ранко. *Увод у општу лингвистику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1995.
- Ивић, Павле. *Српскохрватски дијалекти: њихова сѝруктура и развој*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1994.
- Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и штиокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
- Јокановић-Михалов, Јелица. *Акцент и интонација говора на радију и тилевизији*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2007.
- Милорадовић, Софија. Узурални стандард у урбаним центрима на косовско-ресавском и призренско-тимочком говорном подручју. Срето Танасић (ур.). *Српски језик и актуелна ишћања језичке полишике. Зборник Инстићуића за српски језик САНУ II*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2014, 143–150.
- Нешић, Ивана. Развој комуникативних компетенција у настави пословног енглеског језика у високом образовању [докторска дисертација]. Универзитет у Крагујевцу: Филолошко-уметнички факултет, 2018.
- Николић, Марина. Изазови у стандардизацији језика – теоријска проматрања. *Зборник радова Филозофског факултета у Пришћини* 50/4 (2020): 103–116.

- РАДИЋ-БОЈАНИЋ, Биљана. Језичка анксиозност код студената енглеског језика и књижевности. *Наслеђе* 38 (2017): 9–21.
- СРЕДОЈЕВИЋ, Дејан. Акцент именица у језику водитеља-спикера новосадских телевизијских станица. Жарко Бошњакковић (ур.). *Говор Новој Сага. Св. I, Фонетске особине*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2009, 215–234.
- *
- AUER, Peter. The Neo-standard of Italy and Elsewhere in Europe. M. Cerruti, C. Crocco, S. Marzo (eds.). *Towards a New Standard: Theoretical and Empirical Studies on the Restandardization of Italian*. Berlin, Germany: Mouton, 2017, 365–374.
- DEWAELE, Jean-Marc, K. V. PETRIDES, Adrian FURNHAM. Effects of Trait Emotional Intelligence and Sociobiographical Variables on Communicative Anxiety and Foreign Language Anxiety Among Adult Multilinguals: A Review and Empirical Investigation. *Language Learning* 58/4 (2008): 911–960.
- DEWAELE, Jean-Marc. *Emotions in Multiple Languages*. 2nd Ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.
- FERGUSON, Charles A. Diglossia. *Word* 15/2 (1959): 325–340.
- GARCIA DE BLAKELEY, Marta, Ruth FORD, Leanne CASEY. Second Language Anxiety among Latino American Immigrants in Australia. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 20/7 (2017): 759–772.
- GILES, Howard. Speech Accommodation. Mesthrie Rajend (ed.). *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. Oxford: Elsevier, 2001, 193–197.
- HOLMES, Janet. *An Introduction to Sociolinguistics*. Fourth Edition. London – New York: Routledge, 2013.
- HORWITZ, Elaine K., Michael B. HORWITZ, Joann COPE. Foreign Language Classroom Anxiety. *The Modern Language Journal* 70 (1986): 125–132.
- JIANG, Yan, Jean-Marc DEWAELE. Language Anxiety in Chinese Dialects and Putonghua among College Students in Mainland China: The Effects of Sociobiographical and Linguistic Variables. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* (2018): 289–303.
- KERSWILL, Paul. Dialect Levelling and Geographical Diffusion in British English. David Britain, Jenny Cheshire (eds.). *Social Dialectology. In Honour of Peter Trudgill*. Amsterdam: Benjamins, 2003, 223–24.
- MACINTYRE, Peter, Robert GARDNER. Language Anxiety: Its Relationship to Other Anxieties and to Processing in Native and Second Languages. *Language Learning* 41 (1991): 513–534.
- MACINTYRE, Peter, Robert GARDNER. A Student's Contributions to Second-language Learning. Part II: Affective Variables. *Language Teaching* 26 (1993): 1–11.
- MACINTYRE, Peter. How Does Anxiety Affect Second Language Learning? *The Modern Language Journal* 79 (1995): 90–99.
- MEYERHOFF, Miriam. *Introducing Sociolinguistics*. London – New York: Routledge, 2006.
- OKUKA, Miloš. *Srpski dijalekti*. Zagreb: SKD Prosvjeta, 2008.
- RADOVANOVIĆ, Milorad. *Sociolingvistika*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2003.
- SCHILLING-ESTES, Natalie. Investigating Stylistic Variation. J. K. Chambers, Peter Trudgill, Natalie Schilling (eds.) *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006, 375–401.
- SEVINÇ, Yeşim. 2017. Language Anxiety in the Immigrant Context: Sweaty Palms? *International Journal of Bilingualism* 22/6 (2017): 717–739.
- SEVINÇ, Yeşim, Jean-Marc DEWAELE. Heritage Language Anxiety and Majority Language Anxiety among Turkish Immigrants in the Netherlands. *International Journal of Bilingualism* 22/2 (2018): 159–179.
- SUZIĆ, Radmila, Biljana RADIĆ-BOJANIĆ. Ispitna anksioznost i učenje engleskog jezika u razrednoj situaciji. *Primenjena lingvistika* 15 (2014): 59–71.
- SUZIĆ, Radmila. *Jezička anksioznost i uspešnost učenja engleskog jezika u višim razredima osnovnih škola* [doktorska disertacija]. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2015.
- TRUDGILL, Peter. *Dialects in Contact*. Oxford: Blackwell, 1986.

Miljana Čopa

LANGUAGE ANXIETY IN SPEAKERS OF KOSOVO-RESAVA DIALECT
IN CONTACT WITH STANDARD LANGUAGE

S u m m a r y

Language anxiety can be described as a feeling of discomfort, fear, or some form of awkwardness that occurs when a speaker is in contact with an idiom that is different from their native speech. This research was done with the aim of examining the occurrence of language anxiety within the speakers of Kosovo-Resava dialect when they come in contact with the standard language, together with their perception of these varieties. This was examined with the purpose of determining whether the speakers become anxious in certain situations, to what degree they feel language anxiety, as well as which factors influence language anxiety level, and finally, if there is a difference between two groups: speakers who live in their hometown, which is in the territory of Kosovo-Resava dialect, and become directly exposed to the standard idiom mainly when visiting the new region, and speakers whose native dialect is Kosovo-Resava, but have lived in the new region for more than five years. These speakers gave their responses in a questionnaire that was made for the purpose of this research. The collected data was first analyzed by the qualitative method, in order to better understand and more accurately interpret the investigated phenomenon, and then a quantitative analysis was undertaken in order to determine the degree of language anxiety and which factors have statistical significance for its realization. The preliminary results of this study indicate that there is no statistically significant difference in the degree of language anxiety between the two groups, and that most of the speakers in both groups show a median degree of language anxiety, which confirms that it exists within these speakers. Some extralinguistic factors may be related to the degree of language anxiety, as there is a statistically significant difference within the two groups in situations related to formal speech, more careful speech, and negative social evaluation. This kind of research has not been carried out so far on the material of Serbian dialects.

Институт за српски језик САНУ
Кнез Михаилова 36/1, 11000 Београд, Србија
miljana.copa@isj.sanu.ac.rs

(Примљено: 1. априла 2021;
прихваћено: 12. маја 2021)